

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Тетяна Артеменко, Ірина Липко
(Харків, Україна)

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК РЕПЛІК
КОНСТАТИВНО-ДИРЕКТИВНОГО МІКРОДІАЛОГУ

Функціонування мовних одиниць, їх прагматичні та семантичні характеристики знаходяться в центрі уваги сучасних лінгвістичних досліджень. Сучасна лінгвістика вивчає мову як інструмент, який людина використовує у своїй діяльності з метою комунікації. Основні положення прагматики сформульовані й розвинуті в роботах цілої низки лінгвістів, які розробляли теорію мовленнєвих актів [1]. Діяльнісний підхід до вивчення функціональних явищ мови, вивчення природи значення з позицій функціоналізму є основною характеристикою даної теорії. Дослідження мови в комунікації пов'язано з поняттям мовленнєвого акту. Була встановлена його структура, були розроблені різні класифікації мовленнєвих актів з метою виявлення можливих способів дослідження мови. В рамках лінгвістичної прагматики створювались класифікації, які орієнтовані на функцію або інтенціональний зміст висловлювання.

Теорія мовленнєвих актів у своєму класичному вигляді практично не приділяла уваги проблемі мовленнєвого акту в контексті, а лише створювала ідеальну картину умов реалізації мовленнєвих актів, ігноруючи при цьому реальні явища мовленнєвої комунікації. Об'єктом вивчення були лише окремі мовленнєві акти, а не мова у всьому різноманітті її структурно-комунікативних і граматичних функцій. Вивчення мовленнєвих актів вперше дало можливість повного опису висловлювання в процесі комунікації, але не розглядало мовленнєві акти в безпосередній ситуації спілкування, в контексті [4, с. 169], роль якого важлива для адекватної інтерпретації іллокутивної сили будь-якого, в тому числі і констативного, висловлювання.

Найменшою структурною одиницею мовленнєвого спілкування багатьма вченими на сучасному етапі визнається не мовленнєвий акт, а обмін репліками [1, с. 186], мікродіалог [2, с. 9], у якому відбивається двостороння природа людського спілкування. Під мікродіалогом ми розуміємо елементарне комунікативне співставлення стимулюючої і реагуючої реплік, яке обумовлено взаємодією співбесідників в одній комунікативній ситуації. Комунікант, який робить внесок у поточну розмову, повідомляє свої власні переконання і взаємодіє з партнером, намагаючись отримати або надати відповідь у динамічному процесі спілкування. Мовленнєві акти, які лежать в основі реплік діалогу (розмовного дискурсу), слідує один за одним не стихійно, а згідно з певними конвенціями, правилами, у певній послідовності, тобто так, як і соціальні дії людей.

Діалогічний дискурс аналізується з прагматичної точки зору. Він спрямований на виявлення можливих послідовностей актів і реплік його учасників, які розглядаються як інтеракціональні ходи партнерів у процесі спілкування з урахуванням центрального в структуризації поняття ініціативності-реактивності [1]. Адресант і адресат є рівноправними учасниками мовленнєвої комунікації при такому підході, важливе значення при цьому надається такій характеристиці мовленнєвого акту як міжособистісність, яка розуміється як властивість мовленнєвого акту, що відображає розмаїтість відносин в плані «адресант-адресат». Поняття адресанта і адресата висловлювання поряд з одиницями вербальної комунікації, які зв'язують їх у процесі мовленнєвої діяльності, вважаються центральними поняттями моделі мовленнєвого акту [1, с. 191].

Адресант під час здійснення мовленнєвого акту, розраховує на певну реакцію адресата, оскільки у адресанта крім іллокутивного наміру є і деякий перлокутивний намір. Ефективність мовленнєвої дії розуміється нами як відповідність результатів цієї дії цілям адресанта, тобто його комунікативній інтенції.

Констативно-директивний мікродіалог розглядається нами з точки зору функціонування його реплік у процесі діалогічної взаємодії, у взаємозв'язку з усіма компонентами мовленнєвої ситуації. Функціональна спрямованість реплік визначається за ознакою їх ролі у процесі комунікації. Висловлювання, яким притаманні структурно-семантичні параметри стверджувального речення, не завжди є тільки констативами, і репліки-відповіді можуть мати різні прагматичні значення. Констативно-директивний мікродіалог будується за принципом «statement – reply» [3], де термін «statement» вживається в широкому сенсі, як референт будь-якого висловлювання-відповіді, таким чином їм може бути будь-який мовленнєвий акт. Констативно-директивний мікродіалог являє собою послідовність мовленнєвих дій партнерів по діалогу, спрямованих на вирішення деякої комунікативної задачі, загальної або окремої для кожного комуніканта. Мотиви і цілі мовленнєвих дій вступають в якості авторських інтенцій [4, с. 135]. Початкова репліка представлена стверджувальним реченням (констативним мовленнєвим актом), яке вводить тему дискурсу, який будується за принципом темарематичної прогресії [термін І. П. Сузова]: кожна наступна репліка учасників діалогічного спілкування розвиває тему попередньої. Репліка-відповідь знаходиться у прагматичному фокусі і визначає взаємозв'язок реплік в констативно-директивному мікродіалозі, тому що функціональний взаємозв'язок у будь-якій діалогічній конструкції визначається одним із членів послідовності.

Аналіз прагматичних особливостей ініціальних констативних реплік у складі констативно-директивного мікродіалогу приводить до висновку про те, що їх зміст не вичерпується значенням ствердження, а

характеризується синкретизмом прагматичних значень, наприклад, констатації і спонукання, констатації і запитання, залежить від ситуації спілкування, фонових знань комунікантів, їх соціальних ролей.

Згідно з прагматичною настановою, або комунікативною інтенцією виділяються певні типи констативів на основі відмінності цілей комунікації. Ці цілі ведуть до диференціації констативних реплік діалогу. Констативні форми спілкування широко використовуються в комунікативному процесі, що обумовлює актуальність їх семантичного та прагматичного аналізу. Предметом дослідження можуть бути, наприклад, прагматичні й семантичні особливості констативів з перлокутивною метою переконання в необхідності виконання певних дій та констативів з перлокутивною метою впливу на почуття та емоції адресата.

Переконання адресата в необхідності виконання певних дій здійснюється за допомогою різних прагматичних індикаторів, модальних дієслів і їх еквівалентів. Адресант використовує індикатори переконання та модальні дієслова для того, щоб підкреслити необхідність їх виконання. Ми виділяємо наступні види впливу на адресата констативів із перлокутивною метою переконання в необхідності виконання певних дій: спонукати адресата висловити своє ставлення до передбачуваних дій у плані згоди/незгоди; спонукати адресата продемонструвати своє ставлення до адресанта. Констативи з перлокутивною метою впливу на почуття, емоції й морально-етичні настанови адресата вживаються в тих ситуаціях, коли адресант має намір викликати в адресата певний емоційний стан, вплинувши на його почуття та емоції. Адресант прагне реалізувати різні види впливу на співрозмовника й використати його стан у своїх цілях. Ставлення адресанта реалізується за допомогою різних емоційно-експресивних лексико-фразеологічних засобів, через аргументованість оціночних суджень.

Констативи з перлокутивною метою впливу на почуття й емоції адресата зазвичай містять у своєму складі стилістично й емоційно забарвлені одиниці й засоби експресивного синтаксису, що дозволяє адресанту з максимальною ефективністю висловити своє ставлення до повідомлення й викликати потрібну йому реакцію адресата. Ілпокутивна сила констативів полягає в цьому випадку в максимальній силі емоційного впливу. Перлокутивний ефект полягає в емоційному впливі на почуття й емоції адресата. Адресант може: викликати почуття радості, спонукати адресата до радісного співпереживання. Комунікативна інтенція адресанта може бути виражена семантикою використаних слів; спонукати адресата до співчуття, при цьому адресант може вдаватися до комбінованого використання засобів інтенсифікації висловлювання. Комбінації засобів інтенсифікації можуть бути різноманітними й включати паралінгвістичні, лексичні та синтаксичні засоби, до яких належать засоби кінесики, посилювальні прислівники, вигуківі словосполучення, семантика складових слів висловлювання; висловивши іронічне ставлення до адресата, викликати в нього почуття досади, невдоволення, роздратування. Важливим фактором, що сприяє реалізації комунікативної інтенції адресанта, є соціальна роль комунікантів, яка допомагає інтерпретувати смисл мовних дій: висловити незадоволення, викликати в адресата відчуття сорому, незручності, провини, при цьому головним фактором є підпорядкована соціально-ситуативна роль адресата; враховуючи спільність інтересів адресата й адресанта, спонукати адресата розділити почуття тривоги, неспокою, обурення. Для реалізації комунікативної інтенції адресант може широко використовувати засоби інтенсифікації висловлювання, такі як вигуківі словосполучення. У можливості адресанта впливати на морально-етичні настанови адресата важливу роль відіграє ознака позитивність/негативність. Здатність констативів, відзначених семантичною ознакою позитивність/негативність, впливати на морально-етичні настанови адресата, обумовлена тим, що використання людьми мови як знаряддя соціальної дії й взаємодії в дискурсі здійснюється на основі спеціальної системи правил, і стратегій. Дана ознака діагностується в певних контекстуальних умовах, при цьому оціночні повідомлення можуть бути виражені спеціальними лексичними засобами або імпліцитно.

Констативи з перлокутивною метою впливу на морально-етичні настанови адресата, що відображають ситуацію відхилення від норми, висловлюють прагнення адресанта підкреслити невідповідність тих чи інших дій, станів звичайним (прийнятим у суспільстві) уявленням про нормативний стан речей або уявленням про поняття «добре / погане» окремих особистостей. Висловлюючи негативне ставлення до окремих фактів, адресант тим самим прагне вплинути на адресата, викликати в нього почуття невдоволення, обурення, спонукати до осуду незаконних дій тощо. Ми виділяємо наступні види впливу на адресата: спонукати до засудження неприпустимих, протизаконних дій; спонукати адресата зізнатися в неординарних учинках шляхом констатації негативних, з точки зору адресанта, дій адресата; спонукати адресата розділити почуття невдоволення, тривоги, обурення; спонукати адресата звернути увагу на певні фактори з метою застерегти його від можливих неприємностей; спонукати адресата звернути увагу на свою поведінку, яку адресант розглядає як таку, що не відповідає нормам, прийнятим у суспільстві.

Репліки-відпові у складі констативно-директивного мікродіалогу показують відношення адресата до повідомлення адресанта в плані відображення діалогічних взаємодій: асоціація-дисоціація. Репліка-відповідь спрямована на стимулювання подальшої комунікативної діяльності або її припинення, ведення бесіди на запропоновану тематику або змінення перспективи ведення діалогу. Директивне значення може бути описано як каузація адресанта до виконання певної мовленнєвої або не мовленнєвої діяльності.

В констативно-директивному мікродіалозі репліки-реакції, які актуалізують тактику каузації представляють собою спонукальні висловлення, які побудовані на предикативній основі. Предикат номінує ту

дію, яку повинен здійснити співбесідник. До реплік, які реалізують вказану тактику, відносяться такі, що демонструють зацікавленість адресата у веденні бесіди на певну тему. Вони спрямовані на стимуляцію подальшої комунікативної діяльності.

Репліки-реакції можуть демонструвати згоду з певними діями адресанта. Вони спрямовані на подальшу діяльність адресата. При висловленні значення спонування предикат може бути представлено референціально. Висловлення згоди може реалізовуватися шляхом повтору семантичної структури початкової репліки і її окремих сегментів. Висловлення згоди може бути підтримано аргументацією. Репліки-реакції часто вказують на певні додаткові умови, які повинні бути ураховані адресантом для того, щоб виконати певні заплановані дії.

Репліки-реакції у складі констативно-директивного мікродіалогу можуть демонструвати тактику регулювання дій адресата. Аналіз матеріалу дозволяє виділити репліки-реакції, які розкривають вказану тактику. Такі репліки можуть відображати вказівку адресата, який має більш високий соціальний статус. Даний вид реплік може містити звертання, яке вказує на соціальний статус адресанта. До вказаних реплік також належать такі, що відображають пораду адресата адресанту, який має однаковий з ним соціальний статус. Ця порада спрямована на користь адресанта. Спрямованість на користь адресанта підкреслюється введенням в структуру репліки аксіологічного компаративна *better*.

До реплік, які розкривають стратегії адресата у констативно-директивному мікродіалозі належать також такі, що сприяють спільній дії адресанта і адресата. Актуалізатором спільної дії може бути морфологічний показник *let us*.

Подальше вивчення реплік-відповідей у складі констативно-директивного мікродіалогу пов'язано з аналізом дисоціативно-спрямованих тактик дискредитації, каузації припинення дії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
2. Сусов И. П. Коммуникативно-прагматическая лингвистика и ее единицы / И. П. Сусов // Прагматика и семантика синтаксических единств: Межвуз. сб. науч. тр. Калининск. гос. ун-та, 1984. – С. 3-12.
3. Goffman E. Forms of Talk / E. Goffman. – Oxford: Basil Blackwell, 1981. – 335 p.
4. Stenström A-B. An Introduction to Spoken Interaction / A-B. Stenström. – London, 1994. – 277 p.

Віта Боса
(Київ, Україна)

СТИЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ МОРФОЛОГІЧНИХ МОВНИХ ЗАСОБІВ ЛІНГВАЛЬНОЇ АКТУАЛІЗАЦІЇ ДЕПРЕСІЇ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ (ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Депресивними називаються аномальні стани психіки людини, що супроводжуються пригніченістю, почуттям туги, безвихіддю, відчаєм. Перебуваючи в такому стані, людина зазвичай важко його переживає, часто звинувачує себе за нього. У нашому дослідженні ми будемо виходити з того, що депресія зазвичай має свої мотиви, ознаки та результати:

ПРИЧИНИ → СИМПТОМИ → НАСЛІДКИ

Виходячи з цього, спробуємо зробити частиномовний аналіз лексичних одиниць (ЛЮ) на позначення депресивного стану та виявити базові, суміжні та супутні ознаки цього явища у мовознавчому аспекті.

Експлікація якісних ознак депресії як однієї з характеристик, гіпотетично притаманних, властивих особистості, є прерогативою видових сем депресивного стану, які виявляємо у семантичній структурі всіх досліджуваних частин мови.

Проведений компонентний аналіз дає змогу стверджувати, що найбільш реалізованим у семантичній структурі ЛЮ на позначення депресивного стану є видовий СК-індикатор (СК – семантичні компоненти) [1] такої базової ознаки депресивного стану як “скука, нудьга, байдужість”. Ця базова ознака представлена, головним чином, іменниками та прикметниками, найменше – дієсловами та прислівниками. Семами песимізму, що актуалізують дану базову ознаку є: *la indiferencia, escueto, monoteistico, aburrirse, melancólico, abortio, impasible, desganado, el sopor, distraido, vacio, la vacia, el cansancio, el aburrimiento, perdido, implacable, monótonamente, aburridamente, sin fe, sin esperanza, sin caridad, indiferente, la desesperanza, el desfallecimiento, insensible, fatigosamente, desesperado, aletargado, inexpressivo* (іменників – 7 ЛЮ, прикметників – 15 ЛЮ, дієслів – 2 ЛЮ, прислівників та прислівникових виразів – 6 ЛЮ). Проілюструємо функціонування поданих ЛЮ у контекстному оточенні:

Cuando concluyó, pese a su manera premiosa y monótona de decir las cosas[...](2, p.152).

Los hombres respiran fatigosamente (2, p.122).

El cansancio, el desfallecimiento, la desesperanza y las preocupaciones, o también la terca resolución de aguantar sin queja las erosiones de tantas dificultades, no impedían, sin embargo, algunos destellos de humor (2, p.79-80).